

ДО ПИТАННЯ ПРО ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ЛІДЕРІВ У СТУДЕНТСЬКИХ КОЛЕКТИВАХ: ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД

З.П. БОНДАРЕНКО, В.І. ЛАЗАРЕНКО

Україна, м. Дніпропетровськ, Дніпропетровський національний університет
імені Олеся Гончара

Сучасна державна політика у сфері вищої освіти спрямована на забезпечення потреб суспільства у фахівцях конкурентоспроможних на міжнародному ринку праці. Сьогодні в Україні гостро відчувається нестача висококваліфікованих спеціалістів, здатних швидко орієнтуватися в нових умовах, бути лідерами та успішними організаторами у професійних колективах.

Професійна освіта, яка виконує функції професійної підготовки фахівця, передбачає навчання в освітній установі, де й відбувається професійне становлення майбутнього фахівця. Сучасне суспільство висуває ряд вимог до психологічних аспектів професійного становлення особистості: “Очевидно, що в сучасних умовах колишні принципи професійної освіти не можуть сприяти, а, навпроти, багато в чому утрудняють підготовку фахівців високого класу, від яких прямо залежить якість життя людей, суспільства” [5, с. 84]. Є.Ф. Зеєр пропонує розуміти становлення як процес прогресивної зміни особистості під дією соціальних впливів, професійної діяльності й власної активності, спрямованої на самовдосконалення та самоздійснення [3]. При цьому підкреслюється, що становлення обов’язково припускає потребу в розвитку і саморозвитку, можливість і реальність її задоволення, а також потребу в професійному самозбереженні. Визначення поняття “професійне становлення” відбиває динамічний аспект процесу: це частина онтогенезу людини з початку формування професійних намірів до закінчення активної професійної діяльності. Усвідомлення себе суб’єктом професійної діяльності, усвідомлення пропонованих професією й суспільством вимог, розуміння своєї відповідності цим вимогам – перша сходинка на шляху професійного становлення.

Студентський вік, за твердженням Б.Г. Ананьєва, є сенситивним періодом для розвитку основних соціальних потенцій людини. Вища освіта впливає на психіку людини, розвиток її особистості. За час навчання у ВНЗ при наявності сприятливих умов у студентів відбувається розвиток усіх рівнів психіки. Вони визначають спрямованість розуму людини, тобто формують склад мислення, що характеризує

професійну спрямованість особистості. Одержуючи професійну освіту у вищому навчальному закладі, студентство, як частина такої соціальної групи як молодь, має свої специфічні особливості. Однією з таких особливостей є властивий їй соціальний престиж. Більша частина студентів усвідомлюють, що навчання у вузі – це один із способів соціального просування. Сам процес навчання у вузі припускає включення студентів у систему соціальних суспільних відносин, заняття позицій і освоєння соціальних цінностей. Є.П. Ільїн указує на основні мотиви вступу у ВНЗ: це бажання перебувати у колі студентської молоді, велике суспільне значення професії та широка сфера її застосування, відповідність професії інтересам і схильностям та її творчі можливості. Провідними навчальними мотивами студентів є “професійні” і “особистого престижу”, менш значущими – “прагматичні” (одержання диплома) і “пізнавальні” [4, с. 264].

Тому однією з найважливіших особливостей вищої педагогічної освіти, окрім зростання значення компетентності майбутнього фахівця, є створення повноцінних умов для його активної соціалізації. Важливо бути не лише кваліфікованим фахівцем, а й, передусім, компетентним у своїй галузі, творчою особистістю, здатною прагнути до самореалізації, духовного збагачення, до самовдосконалення. Компетентний і творчий фахівець відрізняється від кваліфікованого тим, що він не лише володіє певними знаннями, уміннями та навичками, які необхідні для його плідної професійної діяльності, а й успішно реалізує їх у своїй роботі, завжди рухається вперед до ідеалу можливого вдосконалення, та виходить за межі своєї дисципліни; вважає свою професію великою цінністю. У наш час потреба в підготовці фахівців, які б відповідали міжнародному рівню конкурентоздатності, є найголовнішим напрямом діяльності кожного педагогічного колективу. Набуті знання, уміння, навички у вищій школі допомагають фахівцеві ефективно вирішувати завдання, які стосуються його професійної діяльності та громадянського волевиявлення.

Метою статті є теоретичне дослідження особливостей навчально-виховного процесу зі студентами з урахуванням гендерного підходу в умовах вищої школи.

Сьогодні особлива роль відводиться формуванню професійних та особистісних якостей студентської молоді, лідерів молодіжних об'єднань, творчих особистостей. І в цьому має відіграти помітну роль особистісний та гендерний підходи в організації навчально-виховного процесу у вищій школі.

Поняття “підхід” у загальному розумінні означає певну сукупність різноманітних способів та прийомів, які впливають певним чином на будь-кого. Звернімося до

розгляду окремих трактувань поняття “підходу” у соціальній педагогіці. Так, підхід особистісний полягає у ставленні до людини як до конкретної, самосвідомої особистості, з урахуванням її індивідуальних особливостей і можливостей, активності у процесі самовдосконалення. У особистісно-соціально-діяльнісному розумінні поняття “підхід” трактується як комплексне дослідження соціально-педагогічної проблеми та її розв’язання, з урахуванням індивідуальності об’єкта, її прояву у діяльності, впливу на неї факторів середовища життєдіяльності і потреб середовища майбутньої самореалізації (навчання, професійної діяльності тощо) [8, с. 210-211]. Загальною ідеєю гендерного підходу є підхід, який передбачає визначення однаковості чи відмінності чоловіків і жінок у соціальних ролях, способі життя, моделях поведінки, намірах і прагненнях, нормах і очікуваннях тощо, завдяки яким людина успішно реалізує себе в різних сферах життєдіяльності [2, с. 23].

Виважимо й те, що тривалий період у системі вітчизняної освіти панував підхід, який ґрунтувався на передачі майбутньому фахівцеві лише відповідних знань з певної предметної галузі, а його уміння, здібності та навички, певні гендерні характеристики не висувалися на перше місце. Сьогодні ситуація змінилася. Безумовно, конкретні предметні знання не можна виключати зовсім з освіти майбутнього фахівця, але головною метою освіти, як зазначається у державній національній програмі “Освіта (Україна ХХІ століття)”, є виховання всебічно розвиненої та обдарованої особистості, забезпечення можливостей для її постійного духовного та культурного самовдосконалення. На наш погляд, це може бути здійсненом завдяки створенню умов успішної самореалізації особистості та при урахуванні гендерного підходу. Отже, у гендерному підході віддзеркалюється те, що у статі обумовлено культурою, соціальною практикою, соціально-рольовим статусом, який визначає соціальні можливості чоловіка чи жінки у різних сферах життєдіяльності [Там само, с. 23].

Емпіричні дослідження процесу формування духовного й творчого потенціалу студентів ДНУ ім. Олесея Гончара, їх активної соціалізації, показують, що оптимальним в рамках цієї пошукової моделі є використання *методів самовиховання*, які спрямовуються на формування конкретних якостей особистості, сприяють їй стати визнаною суспільством і колективом ровесників чи наставників. До їх застосування спонукають зовнішні (соціальні, суспільно-політичні, особистісні) і внутрішні (матеріальні, духовні потреби, інтереси) фактори. Ми спирались на точку зору А.А. Марушкевича [6, с. 47-53], що серед методів самовиховання студентської молоді є найоптимальніші: орієнтація на приклад із життя, участь у добродійній діяльності,

гартування волі, аналіз ідеальних явищ, усвідомлена жертовність тощо. *Орієнтація на приклад із життя* сприяє вдосконаленню своїх якостей через порівняння їх з якостями іншої людини, її суспільною активністю, професійною успішністю, сімейним благополуччям тощо. *Участь у добродійній діяльності* додає людині впевненості у собі і своїх вчинках, організовує і вдосконалює особистість. *Гартування волі* уможливує вироблення стійких рис характеру, здійснення переконливих вчинків, допомагає професійному росту тощо. *Аналіз ідеальних явищ* орієнтує на шляхетну поведінку, дотримання норм етикету, своєрідного стилю життя. *Усвідомлена жертовність* є проявом поступливості, сили волі, без якої неможливо перебороти у собі бажання триматись на певному рівні і не ризикувати задля добра когось. Реалізація методів виховання здійснюється через *засоби*, які усвідомлюємо як “той вид діяльності, явище чи предмет, які можуть впливати на особистість у певному напрямку” [6, с. 47].

Отже, використання методів самовиховання на практиці, й особливо методу участі у добродійній діяльності або волонтерській роботі, є одним із важливих завдань самореалізації студентів та діяльності педагогічного колективу вищої школи. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара має такий досвід організації оптимальної моделі волонтерської роботи в умовах ВНЗ, де було створено Центр соціальних ініціатив і волонтерства – структуроване громадське об’єднання зі своїм положенням, програмою та напрямками діяльності. Реалізації мети і завдань діяльності громадського об’єднання сприяло співробітництво: між координаційною радою Центру волонтерства і громадською радою соціальних партнерів: управління у справах дітей міської ради, ЦСССДМ, дитячі будинки, центр соціально-психологічної реабілітації дітей, ДБСТ тощо [див. 7, с. 227-238; с. 276-285].

Таким чином, особистісно-орієнтований підхід, значущість якого підкреслює І.Д. Бех [1], викликає до життя реалізацію інноваційних моделей у позанавчальний час, під час практичної діяльності, що забезпечують умови для індивідуального та професійного саморозвитку і самовиховання особистості майбутнього фахівця. В особистісно-орієнтованому процесі використовуються методи, які враховують індивідуальні властивості особистості, гендерну ідентичність, забезпечують її культурний та ціннісно-духовний розвиток, формують здатність до моральної саморегуляції і творчої самореалізації.

З огляду на сказане, залишається актуальною думка про те, що у підготовці студентів до участі у житті суспільства та особистісно-професійній сфері мають бути використані усі підходи, спрямовані на створення успішного середовища для

соціалізації студентів, важливою умовою якої є гендерна самоідентифікація як юнаків, так і дівчат. З огляду на це ми розглядаємо особистісно-орієнтований напрям як подальший розвиток ідей розвивального і творчого навчання й виховання, як становлення якісно нової освіти, через яку відбувається трансляція української та світової культури у покоління нового часу.

Згідно гендерного підходу до процесу виховання важливо віднести принципи формування й розвитку духовно освіченої, творчої особистості на засадах принципу культуровідповідності. Особливої значущості в цьому разі набуває здатність до культурної ідентифікації, тобто усвідомлення своєї належності до певної культури, інтеріоризації цінностей, вибору і здійснення відповідного способу життя, поведінки. Українська національна культура сприяє культурній самоідентифікації майбутнього фахівця, тому і культурна сутність виховання становлять універсальні загальнолюдські, загальнонаціональні та регіональні цінності. Така орієнтація навчально-виховного процесу є дуже важливою для створення нових навчальних дисциплін у структурі освіти, використання інтерактивних форм і методів позанавчальної роботи, що сприятиме подальшій успішній соціалізації студентів та їх професійній підготовці.

Зауважимо, що у розвитку лідерських якостей студентів важливу роль відіграє викладач, який є не тільки наставником і вчителем, а й відіграє роль лідера у студентській групі. Визначено функції викладача як лідера: він обґрунтовує мету та життєвий сенс особистості, мотивує студентів на досягнення навчально-виховної мети, контролює й корегує спільні групові дії, особистим прикладом підтверджує ці ідеї.

Процес розвитку лідерських якостей студентів у системі вищої освіти будується як система педагогічних ситуацій, націлених на розвиток у студентів таких якостей лідера, як упевненість у собі, “поглинання справою як покликанням” (А. Маслоу), аутентичність особистості, незалежність у міркуваннях, ініціативність та гнучкість, прогностичність, високий рівень рефлексії, працьовитість, оригінальність (К. Роджерс), відкритість новому досвіду, толерантність до ситуації невизначеності (Е.Л. Носенко) тощо. Ці якості виробляються у процесі самостійного освоєння нового досвіду, аналізу своєї практичної діяльності, прийняття рішень в умовах, наближених до реальної професійної діяльності, а також у процесі активної позанавчальної діяльності, скажімо, волонтерській роботі. Варто викладачам, а особливо, кураторам звернути увагу на такі педагогічні тенденції у розвитку лідерських якостей студентів: активне залучення студентів до позанавчальної діяльності для розв’язання групових завдань, що вимагають від учасників прояву лідерських якостей; використання на практиці

інтерактивних методів і форм організаційно-розвивальної роботи: тренінгу, групових дискусій, брейнстормінгу, кейс-методів, інтерактивних ігор, презентацій і портфоліо з елементами змагання, квестів, флешмобів тощо.

Формуючи самобутню індивідуальність студента у процесі навчальної і позанавчальної роботи, викладачі та молодіжні лідери готують його до життя у суспільстві, у якому високо цінуються особистості, здатні ухвалювати нестандартні рішення, продукувати нові ідеї, демонструвати незалежні судження й поведінку, формують навички активного соціального лідерства у волонтерській чи самоврядувальній діяльності, розвивають корпоративні навички та уміння співпрацювати у групі, у певній команді, надавати послуги тим, хто цього потребує.

Важливе значення для виховання лідерів має студентське самоврядування. Викладачі мають уповні використовувати цей ресурс у вихованні творчої особистості, лідера нового покоління з огляду на врахування гендерної ідентичності (усвідомлення себе пов'язаним із культурними визначеннями чоловічності та жіночності) [2, с. 24].

Використовуючи гендерний підхід до виховання студентської молоді, маємо ставити у центр не проблеми жінок і чоловіків, а стосунки між статями та всередині них, аналізуючи наявність культурно-соціальних чинників у особистісному та професійному становленні майбутніх фахівців. Це обов'язково має допомогти міжособистісним стосункам випускників у професійних колективах та у родинно-шлюбних відносинах, що може стати проблемою нашого подальшого дослідження.

Література:

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: навч. посіб. / І. Д. Бех. – К.: Академвидав, 2009. – 248 с.
2. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.
3. Зеер Э.Ф. Профессионально ориентированная логико-смысловая модель личности // Мир психологии. – 2005. – №1. – С. 45-53.
4. Ильин Е.П. Мотивация и мотивы. – СПб.: Питер, 2000. – 300 с.
5. Маркова А.К. Психология профессионализма. – М., 1996. – 252 с.
6. Марушкевич А.А. Педагогіка вищої школи: теорія виховання (Цикл лекцій): навч. посіб. / А.А. Марушкевич. – К.: Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 2005. – 108 с.
7. Менеджмент волонтерських груп від А до Я: навч.-метод. посібник / За ред. Т.Л. Лях; авт.-кол. З.П. Бондаренко, Т.В. Журавель, Т.Л. Лях та ін. – К.: Версо-04, 2012. – 288 с.
8. Словарь по социальной педагогике: Учеб. пособ. для студ. высш. учеб. завед. / Авт.-сост. Л. В. Мардахаев. – М.: Изд. центр „Академия”, 2002. – 368 с.

Надійшло до редакції 12.10.2013 року